

GERHARD THÜR

OPERA OMNIA

<http://epub.oeaw.ac.at/gerhard-thuer>

Nr. 311 (Aufsatz / *Essay*, 2013)

Észrevételek a Gortyni törvényhez (Bemerkungen zum Gesetz von Gortyn, ungarische Fassung von Nr. 257)

Ünnepi kötet Dr. Blazovich László egyetmi tanár 70. születésnapjára (Festschrift zum 70. Geburtstag László Blazovich), hg. v. Elemér Balogh / Mária Homoki–Nagy, 2013, 669–677

© Állam- és Jogtudományi Kar (Szeged) mit freundlicher Genehmigung
<http://www.juris.u-szeged.hu/english/>

Schlagwörter: siehe Nr. 257

Key Words: see n° 257

gerhard.thuer@oeaw.ac.at

<http://www.oeaw.ac.at/antike/index.php?id=292>

Dieses Dokument darf ausschließlich für wissenschaftliche Zwecke genutzt werden (Lizenz CC BY-NC-ND), gewerbliche Nutzung wird urheberrechtlich verfolgt.

This document is for scientific use only (license CC BY-NC-ND), commercial use of copyrighted material will be prosecuted.

GERHARD THÜR

Észrevételek a Gortyni Törvényhez

A Jubiláns, Blazovich László tiszteletre méltó életművet alkotott a Szász Tükör és a Sváb Tükör magyar nyelvű, kommentált kiadásának publikálásával és e fontos német jogkönyvek kihatásának vizsgálatával a magyar városi jogokra (az úgynevezett „legal transfer”).¹ Régóta tartó szakmai barátság és kölcsönös tisztelet köt össze bennünket, bár az én szakterületem nem a középkori vagy az újkori jogtörténet, hanem az ókori görög jog. A Jubiláns kutatásaira reflektálva, egy archaikus görög joggyűjtemény, a Gortyni Törvény szövegéből választottam témát az előtte tisztelgő tanulmányhoz.

I.

Az ókorból három nagy törvényhozási mű maradt fenn: a régi Izrael deuteronomikus törvénye, a régi római XII Táblás Törvény és a krétai Gortyn Nagy Törvényfelirata. Mindhárom jelentős törvényt számos szöveg- és értelmezési problémát okozott az adott szakterület szűkebb szakmájában. A jogtörténetileg igen értékes törvénytöredékek magyarázatánál nem szabad figyelmen kívül hagyni az igen különböző kulturális, társadalmi és jogi környezetet, amelyben e három ránk maradt (vagy legalábbis részleteiben rekonstruálható) jogi *corpus* megszületett. A modern jogi terminológiában speciális jelentéssel bíró „kodifikáció” szót tudatosan kerülöm e jogforrások ábrázolásánál.

A jubiláns tiszteletére szeretnék két némileg önkényesen kiragadott témakört elemezni, amelyek a Gortyni Törvény jogi hátteréhez kapcsolódva a jogi normák írásba foglalásának általánosabb témáját is érintik.²

Mindenekelőtt le kell szögeznünk, hogy az ókorban írásba foglalt jogi normákat sohasem szabad a modern törvénykönyvek szellemében olvasni és értelmezni. Még a modern törvénykönyvek nemzetközi összehasonlítása során is sokszor félreértésekhez vezet az, hogy a jogász (akarva vagy akaratlanul) általában az általa tanult, saját, hazai

¹ EIKE VON REPGOW: *A Szász Tükör*. ed. Blazovich L.–Schmidt József, Szeged, 2005.; BLAZOVICH L.: *A Sváb Tükör*. Szeged, 2011.

² Az itt következő gondolatok részletesebb kifejtése megtalálható az alábbi publikációkban: G. THÜR: *Sachverfolgung und Diebstahl in den griechischen Poleis*. in: *Symposion 1999*, ed. G. Thür – F.J. Fernández Nieto, Köln u.a. 2003. 57–96. pp.; G. THÜR: *Gab es 'Rechtscorpora' im archaischen Griechenland?* in: *Kodifizierung und Legitimierung des Rechts in der Antike und im Alten Orient*, ed. M. Witte – M. Th. Fögen, Wiesbaden, 2005. 9–27. pp.

jogfelfogásából indul ki. Ez azért problémás, mert egyetlen törvényhozó sem képes saját jogi kultúrájának minden apró, magától értetődő jelenségét is szavakba önteni – és nincs is erre lehetősége. A hatályos európai jogrendszerek megértéséhez általában hídként szolgál a klasszikus és posztklasszikus római jogtudomány dogmatikája. Ez a híd azonban nem vezet vissza az archaikus római jogba, még kevésbé az ókori görög jogba vagy a keleti jogrendszerekbe.

Hans Julius Wolff tudományos eredményeire építve évek óta próbálom a görögök sajátos jogi gondolkodásmódját precízebben ábrázolni. Két példán keresztül szeretném megmutatni, hogy egy görög jogi feliratot nem lehet poliszának komplex összefüggésrendszere nélkül értelmezni. Az első téma azt kívánja érzékeltetni, hogy a Gortyni Törvényfeliratnak már az első oszlopa milyen interpretációs nehézségeket indikál. A régi görög jog tulajdoni jogvitájáról van szó. Érdekes lehet ez a rész az archaikus Róma XII Táblás Törvényével való komplex, a jogi környezet hasonlóságait és eltéréseit figyelembe vevő összehasonlítás szempontjából is. A második témakör a gortyni jogrendszer egyik központi kérdését érinti: Ki lehetett valójában a feliratban tucatszor is emlegetett *dikasztasz* (bíró)? Erre nézve más megoldást szeretnék ajánlani, mint amit a *communis opinio* már régóta töretlenül képvisel. Az alábbiakban javasolt új értelmezésből következtetések vonhatók le a krétai törvénykönyv általános jellegére is, és ez igen fontos kritérium, amely az összehasonlítás alapjául is szolgálhat.

Mielőtt részletetekbe menően foglalkoznánk a témával, érdemes idézni a Gortyni Törvény elemzésre kerülő passzusait:

„Istenek! Aki szabad embert (*eleuthérosz*) vagy rabszolgát (*dólosz*) akar perbe fogni, az ítélethozatal előtt ne vigye el. Ha azonban elviszi, a bíró ítélje szabad ember miatt tíz statérra, rabszolga miatt ötre, mert elvitte, és ítélje, hogy engedje szabadon három napon belül. Ha azonban nem engedi szabadon, szabad ember miatt egy statérra, rabszolga miatt egy drachmára ítélje naponként, míg szabadon nem engedi. Az időről pedig a bíró eskü alatt döntsön. Ha azonban tagadja, hogy elvitte, a bíró eskü alatt döntsön, ha tanú nem tanúskodik. Ha az egyik fél azt állítja, hogy az szabad ember, a másik pedig, hogy rabszolga, azok tanúsága legyen döntő, akik azt állítják, hogy szabad ember. Ha rabszolga miatt pert indítanak azt állítva mindkét fél, hogy az övé, ha tanú tanúskodik, a tanú szerint ítéljen, ha mindkettőnek vagy egyiknek sem tanúskodnak, a bíró eskü alatt döntsön. Ha a tulajdonos elveszti a pert, a szabad embert öt napon belül engedje szabadon, a rabszolgát pedig (a jogos tulajdonos) kezeibe adja vissza. Ha azonban nem engedi szabadon, vagy nem adja vissza, szabad ember miatt ítélje ötven statérra és naponként egy statérra, míg nem engedi szabadon, rabszolga miatt tíz statérra és naponként egy drachmára, míg (a jogos tulajdonos) kezeibe vissza nem adja. Ha ítéletet hoz a bíró, egy éven belül a háromszorosa legyen behajtvá vagy kevesebb, de több ne, az időre vonatkozólag a bíró eskü alatt döntsön. Ha a rabszolga pervesztéskor templomba menekül, hívja (a vesztes fél) két nagykorú (*droméosz*) szabad tanú előtt (a per nyertesét), hogy megmutassa a templomban, ahová menekült, vagy ő maga vagy más fizesse helyette. Ha azonban nem hívja és nem mutatja meg, fizesse az előírt büntetést. Ha nem adja vissza egy éven belül, az egyszeri értéket fizesse rá. Ha (a rabszolga) a per alatt meghal, az egyszeri értéket fizesse. Ha valaki, amíg *kozmosz*, visz el, vagy más a *kozmosz*ét, ha véget ér hivatala kell megindítani a pert, és ha elveszti a pert, attól a naptól fizesse az

előírt büntetést, amikor elvitte. Aki azonban pervesztést visz el vagy magát a zálogba adót, büntetlen legyen.”³

II. Észrevételek a tulajdoni vitához

Senki sem vitatja, hogy az ókori görög jogi kultúra nem ismert olyan keresetet, amellyel a tulajdonos a dolgát bárkitől visszakövetelhetné volna, aki azt jogtalanul magánál tartja.

Csak a rómaiak találták fel a „dologi jogi igényt”, a *rei vindicatio* formájában. A reális létező problémára választ keresve már a 19. században arra a megoldásra jutottak a kutatók, hogy a görögöknél is léteznie kellett egy úgynevezett „tulajdoni diadikasziának”. Szerintük az archaikus római joghoz hasonlóan a bíróság nem az abszolút értelemben vett dologi jogról, a tulajdonról döntött, hanem csak arról, hogy melyik peres félnek van relatíve jobb, erősebb pozíciója.⁴ Szerintem azonban ez az elmélet nem felel meg a forrásokból kiszűrhető tényeknek, ezért nem is kívánok itt ezzel részletesebben foglalkozni.

Nézetem szerint a görög jogterületen a tulajdonról inkább deliktualis per formájában folyt a jogvita. Aki más dolgát elveszi, az magánjogi delictumot követ el és ezért a tulajdonos számára pénzbírságot köteles fizetni. A perben erről a pénzbírságról hoznak ítéletet – amely ugyanakkor, közvetve, a tulajdon kérdését is eldönti. Ugyanis csak az érdemli meg a jogrend által biztosított védelmet, aki a dolgon tulajdonnal vagy hasonlóan erős jogosultsággal bír.

Ez az igen egyszerű, minden laikus számára is könnyen megérthető elv igen differenciált formákban jelent meg a görög poliszokban. Athénban először egy *dike biaion* nevű kereset védett minden birtokost dolgának erőszakos elvétele ellen;⁵ a *dike klopesz* nevű kereset pedig a titokban, alattomban való dologelvonás ellen. Ha két polgár kifejezetten jogvitát akart nyitni egy dologhoz való jogról, akkor a bírósági eljárást megelőzően formális vagy szimbolikus önhatalmat kellett gyakorolniuk, amely azután a pénzbírságról szóló keresetet és ezzel együtt közvetve a tulajdonjog megállapítását vont maga után. Ha például egy telek volt a jogvita tárgya, akkor a tulajdonjogát állító fél (azaz a „vindekáló”) formálisan, az állítása szerint jogellenesen birtokló jelenlétében, behatolt a per alatti telekre, majd a birtokos a behatolót szintén formálisan kivezette onnan. A jogellenes „kivezetés” (elűzés, kivetés – *exeillein*) a vindikálót felhatalmazta a *dike exoulesz*, a kivetési kereset megindítására.⁶ A kivető ezzel egyben azt is kockáztatta, hogy a telek értékének kétszeresére menő pénzbírságra marasztalják; sőt marasztalása után túrnie kellett, hogy a vindikáló birtokába vegye a telket. Az ellenállás tehát komoly kockázattal járt.⁷

³ Fordítás Kapitánffy I. – Tegyei I., A Gortyni Törvények, Antik Tanulmányok 2 (1955) 302–9. A külföldi kiadványok közül még mindig R.F. WILLETS: *The Law Code of Gortyn*. Berlin, 1967 a mérvadó kiadás.

⁴ Vö. például A.R.W. HARRISON: *The Law of Athens*. 2. ed., Oxford 1968. 201. pp.; a gortyni joghoz A. Maffi, *Studi di epigrafia giuridica e greca*, Milano, 1983. 121 pp.

⁵ HARRISON 1968, 219. p.

⁶ A keresethez vö. HARRISON 1968, 214. p.

⁷ Vö. THÜR 2005, 12. p.

Athénban hasonló sémát követett a rabszolgák tulajdonjogáról folytatott jogvita is: a vindikáló a per tárgyát (a rabszolgát) formálisan kivezette az ellenfél birtokából (*agein*). Majd az ellenfél ugyanúgy formálisan elragadta azt a vindikálótól (*aphaireszthai*) – és ezzel kitette magát annak, hogy az megindíthassa ellene a *dike aphaireseosz* nevű keresetet.

Az „elragadási keresetet” a státusz-perekben is alkalmazták. Ezeknek a pereknek annak eldöntése volt a tárgya, hogy egy személy szabad-e vagy rabszolga. A vindikáló a szabadon élő személyt formálisan elvezette, magával vezette (*agein*), állítván, hogy az az ő rabszolgája. Ezt követően egy „*assertor in libertatem*” formálisan elragadta tőle a személyt, kezeseket állított és védekezett a *dike aphaireseosz* ellen.

De hogyan oldotta meg a tulajdoni- és a státusz-perek lebonyolítását a gortyni jog? Szerintem erre az I. oszlop (a feliratban az I. col.) rövid áttekintése szolgálthat magyarázatot.⁸ Az alábbi interpretációval azt is szeretném demonstrálni, hogy a törvény szövegét nem szabad olyan naivan és egyszerűen olvasni mint egy napilapot.

A bevezető mondatok mindenesetre nem az önhatalom általános tilalmáról szólnak, ahogyan az egy mai értelemben vett kodifikációhoz illene, hanem egy egészen speciális témáról, a tulajdoni- és státuszperekéről. A 12-14. sor ugyanis megtiltja, hogy a per tárgyát képező személyt bármilyen módon is „elvezessék” (*agen*) a perkezdés előtt. Aki a per tárgyát erőszakkal magához veszi, az pénzbírságot köteles fizetni az ellenfélnek, amelynek nagysága a jogellenes magatartást gyakorló státuszához illetve a napok számához igazodik. Funkcionálisan ez az előírás az Athénban használatos *dike biaion*hoz hasonlítható.

A státusz- és tulajdonvitára vonatkozó előírások a 15. sortól kezdődnek. Itt azonban már (az 52. és az 55. sor kivételével) nem az *agen*, az elvezetés a szabályozás tárgya. Alberto Maffi, akivel a Gortyni Törvények egyes passzusainak értelmezéséről már régóta vitában állok, ebből arra következtet, hogy Gortynban az efféle perek – a görög jogi kultúra elterjedt szabályaitól eltérően – nem deliktuális perek voltak, hanem a *diadikaszia* sémáját követték; azaz az erősebb jogról folyt a jogvita.⁹ Ezzel ellentétben a következőkben, az interpretáció több lépcsőjén keresztül, a deliktuális *agen* mellett fogok érvelni.

Kiindulópontul a 24-27. sort választom. Itt arról van szó, hogy az *ekon*, a vitás személyt birtokló fél, elveszíti a pert. Az előírás egyaránt vonatkozik a státusz- és a tulajdoni perre. A per tárgyát képező személyt öt napon belül el kell bocsátani a tényleges hatalomból, illetve ki kell adni a tulajdonosának, amire a kilátásba helyezett súlyos pénzbírságok közvetett kényszere ösztönzi a pervesztes felet. Kérdés azonban, hogy a szabad személy (a per tárgya) hogyan kerül a vindikáló birtokába, ha az elvezetése a 2/3. sor értelmében tilos? Gondolhatnánk egy *vindicatio in libertatem*, egy „szabadságper” lehetőségére... A két bekezdés párhuzamos felépítése alapján (a 2. sortól és a 15. sortól kezdődő bekezdésekről van szó) azonban valószínűbbnek látszik, hogy egy ún. „rabszolgasági keresetet” indítottak – azaz egy ténylegesen szabadként élő személyt rabszolgaként magának követelt valaki.

⁸ R. KOERNER: *Inchriftliche Gesetze der frühen griechischen Polis*. Köln, u.a. 1993. 455 p.

⁹ A MAFFI: *Processo di status e rivendicazione in proprietà nel Codice di Gortina: „diadikaszia” o azione delittuale?* *Dike* 5 (2002) 111–134. pp.

Én a következő megoldást javaslom a szöveg értelmezésére. Az előző gondolat folytatásaként („a per tárgyát a per előtt nem szabad elvezetni”) a második bekezdés abból indul ki, hogy az *agen* csak „a per részeként, a perben”, azaz a *dikasztasz* (a bíró) előtt megengedett, sőt szükséges cselekmény a per első szakaszában. Ezzel a vindikáló átmenetileg a birtokosi pozícióba, azaz az alperes helyére kerül – aminek azonban itt nincs jelentős kihatása a per kimenetelére, hisz a bizonyítási rendszer szigorúan formális és kötött (15-24. sor).

Az általam javasolt interpretáció igazolását látom az I. col. 51-55. sorában. Itt az *agen* szó kétszer is előfordul, mégpedig a hivatalban lévő magisztrátus (*kozmosz*) által vagy az ő ellene indított peres eljárásokra vonatkozóan.

Az előírás lényege, hogy ezeket a pereket csak a hivatali év lejárta után lehet ítélettel lezárni. Kérdés azonban, hogy milyen perekről lehetett itt szó? Maffi szerint a hivatali hatalommal való visszaélés miatti perekről szól a szöveg, amint az a második és az azt követő sorokban olvashatjuk. Szerintem sokkal valószínűbb, hogy itt nem a hivatali teendőkkel kapcsolatos, hanem a reguláris magánjogi perekről van szó, mégpedig tulajdonjogi vagy státusz-perekéről. Mivel a jogellenes önhatalom miatti pénzbírság határideje nem a per eldöntésével, hanem – értelemszerűen – már a per megindításával kapcsolatos cselekménytől veszi kezdetét (ami a perben érintett *kozmosz* hivatali évére esik), ezért kivételesen megnevezi a szöveg az *agen* szakszóval jelzett formális „kivetést”, ami a perkezdes fázisához tartozik.

A státusz- és tulajdoni jogviták területére tett rövid kirándulással arra a lehetőségre szerettem volna rámutatni, hogy milyen jogi háttér-szituációk képzelhetők el ezeknél a pereknél. Szem előtt kell tartanunk, hogy a Kr.e. 5. századi Gortynban vagyunk, amely igen fejlett jogi kultúrával rendelkezett. A „magától értetődő” részletek, a perjog apró eljárási szabályai csak töredékekben jelennek meg a szövegben. Ezekből a véletlenül ránk maradt normákból nagy körültekintéssel rekonstruálhatók kontúrjai. Egyébként erős kétségeim vannak arra vonatkozóan, hogy a Deuteronomium vagy a XII Táblás Törvény esetén tényleg jobban ismerjük-e a kontextust.

III. A Törvény jellegéről és a bírákról.

A második észrevételem olyan témát érint, amely az I. col.-ban többször is megnevezett *dikasztasz* (bíró) azonosítására vonatkozik.¹⁰ H.J. Wolff¹¹ szerint a gortyni bírák magánemberek voltak, a római perből ismert *iudex privatus*hoz hasonlóan. De az utóbbi években az a nézet terjedt el, hogy a *dikasztasz* a polisz (városállam) tisztségviselői közül került ki. Problematikusnak látom ebben a tézisben, hogy egyetlen más görög poliszból sem maradtak fent források egy ilyen bírói funkcióval felruházott tisztségviselőről. Éppen ellenkezőleg, a Kr.e. 5. és 4. században, az athéni demokrácia idején, a *dikasztasz*

¹⁰ A témához vö. MAFFI 1983, 79. p. és 114. p.

¹¹ H.J. WOLFF: *Der Ursprung des gerichtlichen Rechtsstreits bei den Griechen*. in: ders., Beiträge zur Rechtsgeschichte Altgriechenlands und des hellenistisch-römischen Ägypten, Weimar 1961, 58. p.

kifejezéssel mindig és következetesen a nagy létszámú bírói testületek esküdtbíróját jelölték. Ezek a *dikasztai* soha nem tölthették be a perben ítéletet hozó egyesbíró szerepét. Itt is óvakodnunk kell attól, hogy egy ógörög kifejezést mai modern tartalommal ruházzuk fel.

Közismert tény, hogy a Gortyni Törvények a *dikasztasz* tevékenységét két fő területre osztja: *kata maityra dikadden* és *omnynta krinen*. A *dikasztasz* „eskü alatt” nyilvánvalóan akkor dönthetett, ha a körülményeket (mérlegelési joggal) megvizsgálta (pl. col. I, 12, 14, 24). Vitatottnak számít, hogy ezt az esküt „*promissorius*” vagy „*assertorius*” hatállyal tette-e le a *dikasztasz*. Arról van szó, hogy a bíró vagy azt ígérte meg, hogy helyesen (pártatlanul) fog dönteni, vagy pedig a már meghozott ítéletét erősítette meg eskü formájában.

A *communis opinio* fenti differenciálása szerintem nem lehet helytálló. Az eskü és a *dikasztasz* problematikáját ugyanis nem lehet megoldani a *dikazein* ige jelentésének tisztázása nélkül.

Dikazein és *dikasztasz* – ez a két szoros technikus jelentéssel bíró szó szerintem az egész felirat (a Gortyni Törvények) helyes magyarázatának a kulcsa. Korábbi publikációimban már többször párhuzamot vontam a gortyni jogrendszer és a görög perjog más, az archaikus korra visszavezethető forrásai között. Ide tartozik például Akhillész pajzsának bírósági jelenete vagy Drakón törvényei.¹² Ezekben az archaikus forrásokban a *dikazein* sohasem jelentett bírói ítélethozatalt. Sokkal inkább arról volt szó, hogy a *dikazein* igével jelölt tevékenység az eskü szövegének legtalálhatóbb megfogalmazását és a peres feleknek az eskü letételére való felszólítását jelentette. Az eskü letételét (szinte mindig) az alperesnek írták elő, aki ezzel „lemoshatta magáról” a felperes által előadott vádat (tisztító eskü). Az eskü perdöntő szerepe miatt központi jelentősége volt annak, hogy ki jogosult az eskü megfogalmazására. Homérosznál a *gerontész*, a homéroszi eposzban pusztán imaginarius polisz „Vénjei” bírtak ezzel a fontos joggal. Más szituációkban esetleg még a hadvezér a népgyűlés vagy a hadsereg előtt lépett fel ebben a szerepben. Drakón szerint a *baszileisz*, a polisz vezető tisztségviselői fogalmazhatják meg a tisztító esküt.

Gortynból is fennmaradt egy tisztító eskü szövege, ami szép példát szolgáltat arra, hogy a *dikasztasz* a *dikazein* keretében írták elő az esküt (Col. III, 1-9; XI, 51-56).¹³ Amint már fent is említettem, ebből a véletlenül ránk maradt perjogi részletből szeretnék a szokásos, általános normára következtetni – amit a törvényhozó nem emelt be a szövegbe, mert magától értetődőnek tekintette.

A *kata maityra dikadden* sem jelenthetett – szerintem – egy a tanúvallomások alapján formálisan, a kötött bizonyítási rendszer elvét követve hozott ítéletet. Sokkal inkább arról lehetett szó, hogy a *dikasztasz* a felek által állított tanúk számára kigondolja és előírja a perdöntő eskü szövegét. A per csak akkor dőlt el valójában, ha a tanúk, néha azzal a peres féllel közösen, akit támogatnak, tényleg leteszik a számukra előírt esküt. A per felépítését – a fentiek értelmében – úgy rekonstruálhatjuk, hogy a *dikasztasz* előtt az úgynevezett „megelőző eljárás” zajlott (azaz a perbe bocsátkozás szakasza, amely az athéni *prodikaszi* megfelelője). Olyan tárgyalási szakasz, amelyben szorosabb érte-

¹² Vö. THÜR 1999, 57 p.

¹³ KOERNER 1993, 478. p.

lemben véve ítéletet hoztak, nem létezett Gortynban. A döntéshozatali folyamat ugyanis egyszerűen bírósági helyszín és szabályos tárgyalás nélkül, pusztán a *dikasztasz* jelenlétében lefolytatott eskületételi ceremóniából állt.

Ha a fentieket elfogadjuk, akkor már közel jutunk annak a problémának a megoldásához is, hogy ki lehetett *dikasztasz* Gortynban. Szerintem a jogszolgáltatással megbízott mindenkori tisztségviselő, azaz bármelyik *koszmosz* bírt ezzel a hatáskörrel (a *koszmoi*, a hivatalban lévő tisztségviselők létszáma Gortynból nem ismert pontosabban). A *koszmoi* hivatali épületét egyetlen egyszer nevezi a Törvény szövege a *kszenion koszmosz* kapcsán *dikasztérionnak* (bíróságnak): Col. XI, 15/16. Más poliszokból, így például Drézsoszból maradtak fent feliratos források, amelyek kifejezetten tanúsítják, hogy a *koszmosz* ténylegesen a *dikazein* igével jelölt cselekményt végzett.¹⁴ Athénban is létezett egy (valószínűleg Szolóntól származó) törvény, amely az illetékes *arkhónt* a *dikasztasz* névvel illette.¹⁵ Miért lett volna ez másképpen szabályozva Gortynban?

Ha a Gortyni Törvény szövegét úgy értelmezzük, hogy a polisz vezető tisztségviselői, a *koszmoi*, a konkrét hatáskörben eljárva (mint jogalkalmazó) a *dikasztai* megnevezéssel szerepelnek az adott helyen és a peres feleknek illetve azok tanúinak perdöntő esküket szövegeznek, akkor a gortyni felirat harmonikusan illeszkedik a görög jogi kultúra általánosan ismert és használt archaikus perjogi struktúrájához – és nem kényszerülünk a Törvényt kivételként kezelni.

A jogviták eskü útján való eldöntésének rendszere feltételezi, hogy az irracionális eljárás társadalmilag széles rétegek által elfogadottnak számítson, mert az emberek általában komolyan hisznek abban, hogy az istenek, az isteni hatalmak közvetlenül beavatkoznak az emberi sorsok alakulásába. A jogviták perdöntő eskük útján való eldöntése, az esküvő „önelátkozása” csak akkor töltheti be effektíven a jogalkalmazásban elvárt szerepét, ha a hamisan esküvőben tényleg megképződik az isteni büntetés lehetősége. Ha elfogadjuk a fenti tézist, akkor könnyen megmagyarázható a *dikasztasz* tevékenysége az *omnynta krinen* cselekményére vonatkozóan is. Ha a Törvény nem írt elő semmilyen esküt a peres felek vagy a tanúk részére, akkor maga a *dikasztasz* kényszerült arra, hogy saját magát, az ő személyét tegye ki az istenek haragjának, és ezzel garantálja, hogy a saját meggyőződése és gondos mérlegelése alapján meghozott ítéletet a lehető legjobb.

Ha a perjogot érintő fenti, röviden skiccelt struktúrát elfogadjuk, akkor már csak egy kis lépés hiányzik ahhoz, hogy a Gortyni Törvények valószínű célját és funkcióját is megfejtjük. A Nagy Felirat véleményem szerint pusztán a Gortyn városában mintegy hatszáz év alatt összegyűlt, egymástól független, különböző korokban, összefüggéstelenül keletkezett normák gyűjteménye, amelyeket egy adott időpontban később kőbe vésvé publikáltak. Valójában semmilyen történelmi esemény nem utal arra, hogy a Gortyni Törvények név alatt ismert normagyűjtemény valamilyen társadalmi válság által kiváltott, egyszeri törvényhozási aktus eredménye lett volna.

Talán az arisztokrata családok közti rivalizálással hozható leginkább összefüggésbe az a történelmi időpont, amikor a Nagy Felirat keletkezett. Erre utalnak a különösen

¹⁴ KOERNER 1993, 90. p.

¹⁵ Dem. 23,28: „az *arkhontesz* vigyék azon bíróság elé ..., amelyre *dikasztai* (bírói) funkcióval rendelkeznek ... Az esküdtbíróság döntsön ...”

részletes előírások és korlátozások a vezető-tisztségviselők újraválasztására vonatkozóan.¹⁶ Úgy tűnik, hogy a (talán etnikailag keveredett) arisztokrácia féltékenyen örködött, hogy egyik család se tegyen túl nagy befolyásra szert. A perjog általam képviselt struktúrája szerint a hatalommal könnyen vissza lehetett volna élni a jogalkalmazásban, ha a hivatalban lévő magisztrátus csalárdul fogalmazta volna meg az esküket. Ezáltal a bűnös könnyedén letehetette volna a „tisztító esküt” – anélkül, hogy kockáztatta volna az istenek bosszúját. Talán ez lehetett az oka annak, hogy a gyakorlatban már bevált eskük szövegét (a *dikazein*-formulákat) irányelvyszerűen, a jövőbeli analóg tényállásokra gondolva, feljegyezték és végül beépítették a Nagy Feliratba. Úgy tűnik, hogy ilyen *dikazein*-formulák képezték azt a gazdag „közkinccset”, amely a Gortyni Törvények magját képezte. Érdemes lenne a jövőben a bizonyítási- és eskütémák részarányát összehasonlítani és összevetni a materiális jogként megszövegezett norma-mennyiséggel. Szerintem tehát a jogforrás szövege nem a nép (a törvényhozási aktusok mai címzettje) számára, hanem sokkal inkább a tisztségviselők számára került összeállításra. A Törvény talán a magisztrátusok önkényének akart véget vetni a *dikázein*-tevékenység gyakorlása, azaz az eskük megfogalmazása terén.

A fenti hipotézist valószínűségét néhány további apró megfigyelés is erősítheti. A régi, archaikus törvényszövegek (és az úgynevezett *corpora*, homogén törvényalkotások is) Gortynban többnyire valamelyik szentély, templom falán és az agorán (a politikai élet színterén) kerültek feljegyzésre. A tizenkét oszlopból (és nem tizenkét táblából) álló Nagy Felirat egy nagy kőtömbökből készült, homorú kőfal belső oldalán maradt fent. Ezt a főfalat a Kr.u. 1. században lebontották és gondosan beépítették egy római Odeion falába. Az eredeti épületet, amelyből a felirat származik, még nem sikerült azonosítani illetve rekonstruálni. Valószínűleg egy monumentális kör alakú épület, talán egy *exedra* állhatott ezen a helyen. A hellenisztikus korban az ilyen típusú épületek a *bouleuterion* részét képezték és egy szabad térre nyíltak.

Leginkább a kör alakú alaprajz lehet segítségünkre az építmény eredeti funkciójának a meghatározásában. Homérosz szerint a *gerontész*, a Vének a pajzs-jelenetben egy úgynevezett „Szent körben” ülnek.¹⁷ Ez a „kör” egyik oldalán feltehetőleg nyitott volt, hogy (a jelenetben is idézett) nép részese lehessen az eseményeknek. Számomra ebből az következik, hogy a „Szent kör” legfeljebb félkör lehetett.¹⁸ Valószínűnek látszik, hogy Gortynban az *exedra* eredetileg a *koszmoz* gyülekezőhelye volt, majd pedig azt a helyet jelentette, amelyen a grémium egyes tagjai a jogalkalmazást gyakorolták. A formája és tartalma alapján is igen színvonalasan megszövegezett Felirat tehát befelé nézett, a „Szent kör” közepe felé – a jogi norma címzettjei, a tisztségviselők irányába, akik döntéseiket a Törvény szellemében és arisztokrata vetélytársaik kritikus szemei előtt hozták. Modern értelemben véve kettős felelősséget viseltek, hisz jogilag feleltek a Törvény, politikailag pedig a hatalmon velük osztozkodó, rivális családok felé.

¹⁶ KOERNER 1993, 121. p.

¹⁷ Hom. II. 18, 504: *hierō eni kyklo*.

¹⁸ Ezt a lehetőséget cáfolta Kurt Roaflaub. Szerinte a homeroszi nép- és seregyülés mindig teljes kört képezett, amely a hadvezér vagy a népezér köré csoportosult. Saját tapasztalataim alapján hangsúlyozni szeretném, hogy a hadseregben a parancsnok sohasem beszél a legénységnek hátat fordítva. A „Szent kör” szerintem csak a „Vének tanácsának” ülésrendjére vonatkozik és semmiképpen sem értelmezhető úgy, hogy a népgyűlés „közepén” ülnek.

Hölkeskamp kutatásaira építve, zárszóként még egyszer szeretném hangsúlyozni a Nagy Felirat szembeszökően monumentális jellegét.¹⁹ A terjedelmes és átfogó jellegű Törvény, akár tartalmától függetlenül is, látványos kifejezését jelenti annak az eszmének, hogy az egyes befolyásos családok és törzsek egyéni érdekein túl, azokon felül állva létezik egy fontosabb kategória, a közös *polisz*, az állam érdeke, amely jogpolitikailag magasabb rendű és a törvényhozás és a jogalkalmazás során mindenek feletti prioritást érdemel.

¹⁹ K.-J. HÖLKESKAMP: *Schiedsrichter, Gesetzgeber und Gesetzgebung im archaischen Griechenland*. Stuttgart. 1999. 278. p.